

ÉLŐ MŰLT

Kovács Győző

Vozári Dezső

Két évszám fogja közre Vozári Dezső emberi életútját: 1904-1972. Mi történt e közel hét évtized alatt? Hol a helye Vozári Dezsőnek és költészetének a csehszlovákiai magyar irodalomban; az *első nemzedék* sorában?

Fábry Zoltán 1935-ben – tehát türelmetlennék-radikálisnak nevezhető kritikusi korszakában, a Korunkban – *Lirikusok Szlovenszón* című cikkében arra hívja fel a figyelmet, hogy “a szlovenszói magyar irodalmat sokáig a líra jelentette. (Az első regény 1924-ben jelent meg!) A kezdet szép volt és sokat ígérő. Volt egyszer egy *Mécs László*, egy *Győry Dezső*, egy *Földes Sándor*” – állapítja meg egyfelől. “Hol áll ma a szlovenszói magyar líra? Mi váltotta fel a Mécs-Győry-Földes-Forbáth-fejezeteket?” – kérdi másfelől. Válasza nem késik: “Ma a lírát Szlovenszón *Vozári Dezső* jelenti...”¹

Ezzel el is érkeztünk témánk hőiséhez, aki 1904-ben született Iglón (Spišská Nová Ves). Életének további *meghatározó* állomásai: Kassa, Prága, Pozsony, majd a Szovjetunió, s végül Budapest voltak.

Fábry Zoltán kissé ingerültnek tűnő reagálása mellett – figyelembe kell vennünk egy másik, nagyon fontos mozzanatot, soha el nem hanyagolható szempontot. Nevezetesen azt, hogy ez a szlovákiai magyar irodalom, mely később – a 30-as években szétszóródott – valamikor egy göcbből indult ki; magába gyűjtve a legtehetségesebbeket, ígéreteket és már beérkezett tehetségeket. Fábry éppen erre irányította a figyelmet, amikor – évtizedekkel később – az *Ignotus*, *Barta Lajos*, *Szende Pál* szerkesztésében meginduló, *Kassai Naplóról* beszélt. A lap egy évtizednyi időt élt, de az induláshoz, a kezdetekhez jó és alkalmas volt. “Az induló magyar írás lényegében itt és innen strartolt” – rögzíti a tényeket Fábry. S ha nézzük a névsort: “...*Darkó István*, *Földes Sándor*, *Győry Dezső*, *Jarnó József*, *Komlós Aladár*, *Márai Sándor*, *Merényi Gyula*, *Mihályi Ödön*, *Sebesi Ernő*, *Simándy Pál*, *Tamás Mihály*, *Vozári Dezső* és jómagam a »Kassai Napló Vasárnapjá«-ban leltünk megértő otthonra.”²

Ezek után nyomatékosan hadd tegyük fel újra a kérdést: Hol és milyen helyet foglalt el az

induló szlovákiai magyar irodalomban Vozári Dezső, illetve költészete? Valóban oly erősen lehet őt közelíteni *Forbáth Imre* lírájához, mivel “mindkettő a város, a kávéházak, a bohém élet szerelmese” volt?

Igaz, hogy Vozári Dezső – utólag is igazolhatóan – tipikusan városi költő volt és maradt, de “urbánus lény” – főként 1937 után csak a kávéházak hatalmas tükrreit, s még hatalmasabb üveglakait látta volna? Hiszen: amikor költőtársai – kényszer hatása alatt – sorra hallgattak el – Vozári Dezső mintha akkor érezte és hallotta-látta volna meg erőteljesebben a súlyosodó idők szavát, pontosabban a költő feladatát. Ezt nemcsak lírája, de életútja is bizonyítja az 1940-es évek elején. Hiszen az a költő, akire – vitathatatlanul – erősen hatott a Nyugat-nemzedék tökéletesen csiszolt formaművészete, aki kedvelte a Villon-os hetyke hangvételt, szóval ez a költő – amikor a szovjet csapatok Lembergben találták, utána a Szovjetunióban csatlakozott az ott élő kommunista írókhoz (*Balázs Béla, Gábor Andor, Lukács György*).

Fábry Zoltán – már idézett 1935-ös – cikke ezt nem regisztrálhatta. Fábry, a folyóiratokban található Vozári-verseken kívül csupán két kötetet ismerhetett *akkor*: a Kassán megjelent *Fekete zászlót*, mely 1921-ben jelent meg (s esetleg ismerte a következő évben megjelent, az *Éjjél után*-t), de biztosan forgatta az 1935-ben, Pozsonyban napvilágot látott Vozári-kötetet, a *Szebb a sziréna* című gyűjteményét. Ez utóbbi – különben – 1936-ban elnyerte a pozsonyi városi tanács Madách-díját.

*

Az életút – sajátos módon – szabta meg költői érdeklődését. Hiszen első (és második) kötelete a közvetlen Nyugat-hatást mutatja; a tökéletes formaművészetet; s. lám, amikor ezzel és így sikeresen bemutatkozott, szinte “abban a pillanatban” – 1922 őszén – került Prágába. Abba a városba, mely az európai kultúrák szerencsés metszéspontjában feküdt, s amely egyszerű táptalaja a hagyományos művészeteknek, de a legújabb irányzatoknak is. Éppenséggel ezt erősíti meg Forbáth Imre *Magyar költő Prágában* című visszaemlékezésében.³

Vozári Prágában olyan költőkkel ismerkedik meg, mint *V. Nezval, F. Halas, J. Seifert* vagy éppenséggel *Max Brod*. Az Orvostudományi Karon tanuló, de intenzíven verselő Vozári Dezső ilyen légkörben élt, hogy aztán majd – az 1930-as évek elejétől – Pozsonyban ismeret-sege bővüljön *L. Novomenský*éval, *J. Smrek* -ével, *J. Ponican* -éval, sőt *E. B. Lukác* -éval.

Annyi máris elmondható Vozári Dezső magatartásáról, hogy nem tekinthető – par excellence – szlovákiai költőnek, legalábbis a fogalom közkeletű értelmezésében – nem. Ám – mint majd látni fogjuk – a hazai táj nem egy versében valami csodálatos, lebegő finomsággal van jelen. Már életútja sem engedte meg, hogy csak egyetlen tájhoz kötődjön, hiszen még az “örökmozgó” életű György Dezsőhöz képest is sokkal változatosabb pályája, az életút sűrűn váltakozó állomásaival (ebben aztán végképp nem említhető “egy napon” a Stószra göröcsösen “lehorgonyzott” Fábry Zoltánnal). Hozzájuk, de még Forbáthhoz képest is Vozári Dezső – valóságos “világjáró”.

Ami pedig költészetét – ezzel összhangban – jellemzi: éppily változatos. A kötött formától (egészen a szonett fegyelméig) a szabadvers egymásba ömlő végtelen soraiig, megannyi változatos formát találunk költészetében. Egy biztos: minden költői élményéhez, minden témához a lehető legtökéletesebb formát találta meg. Még *Szvatkó Pál* sem merte kétségbe vonni költészetének formai tökélyét – 1937-ben, a *Szlovenszkoí magyar elbeszélők* című antológiában –, pedig hát abban és akkor alaposan “odacsapott” Forbáthnak is, Győrynek is (akit szinte “kiátkozott” a szlovákiai magyar irodalomból), eszmeileg a baloldalhoz sorolta Vozári Dezsőt is, de – költői tökélyét – ismételjük – *nem merte* kétségbe vonni. Pedig hát: Szvatkónak a Nyugat formabiztonsága volt kiindulópontja. Akihez Vozári költészetét hasonlítani tudta – Kosztolányi volt. Ebben megegyezett vélekedése a lírára oly érzékeny Fábry Zoltánéval.

Vagyis: a *minőségi elv* mércéjének/igényének Vozári mindenkor megfelelt. Bármily magasra emelték – ő mindig átívelt a “léc fölött”. Nem lehet tagadni, tehetsége mellett ebben nagy segítséget jelentett számára a prágai művészi-költői kezdeményezések millióje.

*

Végülis: Vozári Dezső lírája – *különbözve bár* Mécs, Győry, Forbáth vagy Földes lírájától – nem devalválta az in statu nascendi elkötelezett szlovákiai, s szépnek induló magyar lírát; nem vált hűtlenné az *első nemzedék* gondjaihoz. Sőt, mint ízig-vérig lírikus nagyon reálisan (akkor szinte prófétai látomásként, vágyálomként) fogalmaz a jövőről, 1937-ben, a *Magyar Újságban*: “...az emberiség derűsebb jövődjét csak a humanizmus és az elpusztíthatatlan szabadságvágy hozhatja meg...” – Ezt akár az akkor szigorú tekintetű Fábry is megfogalmazhatta volna. Dehát az idézet Vozáritól való! (Attól a költőtől, aki kedvelte a groteszk, s a bizarr témákat.) A különbség “csak” annyi, hogy lázadt Fábry is, lázadt Forbáth is, lázadt Győry is, de – nem egyazon “költői” nyelven beszéltek. Íme, itt az egyik forrása annak, hogy miért írt kissé ingerülten Fábry Zoltán a Korunkban (1935-ben) Vozári Dezső lírájának némely vonásáról. Viszont – később, a *Harmadvirágzásban* –, amikor Fábry leírta azt, hogy “a magyar vers küldetéses szerepe kétségtelen!” – a példák között és közül nem hiányzik Vozári Dezső neve sem. Sőt, amikor – a *Kevesebb verset – több költészet!* című írásában – úgy fogalmazott, hogy “a költő szava: kristályosító pont, névadás” – az első nemzedék szlovákiai magyar lírikusainak sorában Győry Dezső, Földes Sándor, Forbáth Imre neve mellett, negyedikként Vozári Dezsőé bukkan fel.⁴ – Kristályosító pontként, aki a *várost* énekelte meg a szlovákiai magyar lírában.

Mert énnekem a város kedvesebb,
szebb a sziréna, mint pacsirtadal.

Kőhomlokát, betonnyakát imádom,
zaját, baját, estéjét, reggelét.

A város üz és ringat, mint a dajka,
szelíd és bölcs, kegyetlen, ostoba.

Hát én, bizony, csak őt, őt, őt, dicsérem,
ő a szerelmem. Verjetek agyon.

Állásfoglalás ez – a városi élet mellett, még akkor is, ha Vozári nem fogalmazott meg – e témában – bizonyos ars poeticát. Ugyanakkor megüti fülünket, ha a költő “városi” verseit olvassuk – egy másfajta hang is. Az, melyről Fábry Zoltán megjegyezte, hogy “felmarkol” egy csomó “valóságjegyet”, s valami hallatlan formai biztonsággal kezeli azt. Íme:

Vergilius fegyvert és hőst dicsért még//Petőfit zordon honszerelem gyötörte//
Petrarca Lauráról faragott verset// dicsérve báját, és haját, a lengét//
De elpihentek már a nagy szavak ma// érve lehulltak, mint őszi körte//
Én nem látok se hőst, se Laura nincsen// Látok sóskiflit, önbortvapengét//
Cúgoscipőt, pápaszemet, szivarkát// éhséget, szomjat, kulcsot és halókat//
a hídon látok öngyilkosjelöltet// és látom őt, mikor kihúzzák holtan//
látom a gyárat, melynek gépe néma// virágot, melynek szirma egyre kókad//
sorsokat látok, szennyet és poloskát// Ne vedd zokon hát, hogy erről daloltam
(Előhang egy verskötethez)

Tulajdonképpen ezzel, így teljes a megállapítás: Vozári városi, “urbánus” költő. Lényegre tapintó sorai nem cinikusak (nem Villonosak); a modern kor, a két világháború közötti polgári világ stigmái ütköznek ki soraiból. “Pozitív kortársi markolás” – így idézte föl Fábry Zoltán.

Aminthogy a lényegre tapintott Vozári – Abesszinia megtámadása után – *Afrika* című költeményében is:

Élj, s szenvedj Afrika, csodálatos tartomány, már a dalnok,
a költő is te feléd fordul, bár kedvese keblei ma is igéző halmok,
mégis otthagya Elconórát...

Sajátos, Vozári Dezső-s megközelítése lenne ez a valóságnak? Igen. Mintahogy sajátos, szatirikus a hangvétele amikor *Egy kétnapos milliomoshoz* szól:

Bölcsőd fölő a sorsharag von baldachint, sötétet,
ó, ötkilónyi hús, remegj és sírva törj magasra;
nagy szélvész zúg a tájakon: hová sodorhat téged?
trónra? a mennybe? és lehet, hogy tán a lámpavasra

“A baldachin”, a remegő “ötkilónyi hús”, a “trón”, a “menny” és a “lámpavas” - gúnyosan hatnak, ennek forrását igazolja: a “nagy szélvész zúg a tájakon” kezdetű sor.

Itt is, mint Vozári Dezső sok versében, tanúi vagyunk annak, miként épít a költő az ellentétes gondolatokat kifejező költői képekre. Olyan versekre gondolunk, mint a *Lázár éneke*, *Utolsó Vacsora (a Grand Hotelben)*, *Nick Carter halálára*, s talán ide sorolhatjuk a *Gyilkosság az emeleten* című költeményét is. Talán elegendő lesz – illusztrálásképpen – két verséből idézni. A már kései termésből való *Látomás*-ból: “...együtt loholtunk eszményünk után, // voltunk vert, lettünk győzelmes sereg...”, vagy az 1972-es kiadású gyűjteményes kötet címadó verséből: “A dicsfény szertefoszlott, elmosták záporok, // ki száguldozni kívánt, most csendben ácsorog // ... éjszakákat kövessék szájatí reggelek // csak a váltig kicsúfolt, a tiszta értelem // legyen végül leszállni s ítélni kénytelen ...”

Feltűnő az, hogy Vozári Dezső mily gyakran vállalta a szonett fegyelmét (már-már egész verseskötetet lehetne összeállítani szonettjeiből). Csak úgy sorjáznak e versek: a *Pletykák szonettje*, *A költő halála*, *Kolumbusz szobra Genovában*, *Szonett az emberfiáról*, és nem utolsósorban a Mussolini bukásakor írt szonettje – *Ave Caesar!* (Moszkva, 1943. július 25.).

Miközben erre figyelünk, szemünkbe ötlük egy olyan – formailag szinte tökéletesre esiszolt - vers, mely Babits *Fekete ország*át juttatja eszünkbe. *Ígér az éj*. Figyeljük csak: “A föld felett // az ég alatt // míg szállt a szó // s a vágó szaladt...” - s így lüktet ez további harminchat soron át, mígnem az utolsó négy sort emígy formálja. “...s míg várok // száll a pillanat // a föld felett // az ég alatt...”

*

El kell és lehet fogadnunk azt a sommás irodalomtörténeti megállapítást, mely szerint Vozári Dezső “a két világháború közti lázadó, elégedetlen európai horizontú értelmiség költője” (Csanda Sándor). Ezt tulajdonképpen megerősíti az a gyakran felismerhető törekvése, hogy Villonnal hasonlítsa össze magát. Ebben nagy szerepet játszik az, hogy Vozári nemcsak a kávéházakat, a tipikus “urbanitást” szerette, hanem a kószáló, a külvárosok sajátos hangulatát kedvelő életet is. Íme, ismét a Vozári-s maró gúny és öngúny: a zsebébe nyúl az esti villamoson egy tolvaj, s mit érez a költő?

én szégyenemben meg fülig pirultam,
zsebem üres volt, kincs, se óra, tarka bankó
még egy se bújt meg oldalán,
szegény vagyok, kár, kár, de mit tegyek,
a villamosban akkor ott talán
először vágytam, hogy gazdag legyek

E szituációt egészíti ki – ellenpólusként – a Grand Hotelben vacsorázó milliomos megrajzolása:

Gyümölcs és szárnyas, gomba, krémek dícséretére zeng az ének
s Mozart zenéje, kardal égi - emészteni segít ma Néki.

Gyémánttal ékes minden ujja, titkon mégis zavarja bújá:
hiába úribb minden úrnál, forradalomról ír a Journal,
s az asztal minden jó falatját holnap gaz csöcseléknek adják.

*

Különös fintora a sorsnak: ilyen sajátos hangvételű költő, mint Vozári Dezső, a kitűnő érzékű formaművész – szóval ez a költő valahogy “kiesett” a csehszlovákiai magyar irodalom iránt *általában* érdeklődők látószögéből. Még akkor is különös ez, ha Vozári két évtizedig hallgatott. Igaz: 1939 után az emigráció jutott osztályrészéül, majd Budapestre kerül, utóbb egy évtizeden át volt a Magyar Távirati Iroda prágai, berlini, majd bécsi tudósítója.

Halála évében jelent meg gyűjteményes kötete, a *Varázslat nélkül*, s ezt követte – még abban az évben – *A szomszéd kertje*, mely Vozári válogatott műfordításait tartalmazza. Egyszóval: mindennek ellenére – Vozári Dezső nem került vissza kellő súllyal a csehszlovákiai irodalmi köztudatba. Pedig nemcsak költőnek – műfordítóknak is kiváló volt. Osztrák, bolgár, cseh és szlovák, jugoszláviai, lengyel, román szovjet és a volt NDK-beli költőket fordította.

Nem véletlen, hogy már 1964-ben Csanda Sándor meghúzta a “vészharangot” Vozári érdekében.⁵ Majd *Turczel Lajos* illesztette őt a két világháború közötti Csehszlovákia magyar érdekű társadalmi és művelődési-kulturális tablójába.⁶ Fábryról már nem is beszélünk (hiszen annyit idéztük).

Pedig ez a bohémnak, a groteszket szeretőnek kikiáltott költő, Vozári Dezső, lelke bensejében mennyit vívódott. Csak éppen világgá nem kiáltotta, de versben, tűnődő kérdések sorában örökítette meg ezt: *Ki vagy? Mi vagy?*

Te vagy a szó, amit még el nem mondtam,
az íz, mit ínyem szomjan áhított,
kerestelek könyvekben, ércben, rongyban,
neved sincs még s neved immár titok.

Ki vagy? Mi vagy? Ezt kérdem hörögve,
felsír a test és balzsamára vagy,
megremegve gondol a végső sörre,
ha visszahívja a parázna ágy

Ki vagy? Mi vagy? Kire és mire vágyom,
szerelem? hit? póz? zúr? béke? meleg?
Álmatlan fekszem itt, a tépett ágyon
és szüntelenül, némán perelek.

Valahol és valamiképp itt sejtethjük meg Vozári Dezső titkait, a rejtett, benső világ fájdalmas jajait. És talán méginkább ugyanezt *A zümmögőben*:

Én nem kiáltok, én csak zümmögök

csak zümmögök és százfelé megyek,
szózatom nem robban, nem sistereg,
mégis betölt világot, tereket,
korhadt fákat csavar ki halk szelem,
ó, milliók, zümmögő milliók,
züm-züm, jertek, zümmögjetelek velem!

Most, egy kicsit elmélyedve Vozári Dezső költészetében, e poétika hatásában - mutatis mutandis szinte úgy lehetne fogalmazni, miként Fábry Zoltán tette, midőn Győry Dezső Zengő Dunatája 1957-ben megjelent: "Poétanép vagyunk: adassék tisztelet a költőnek! Adassék tisztelet Győry Dezsőnek! Ki látta őt? Győry Dezső a poétanép ismeretlenje..."

Nos: mi most Győry Dezső nevet szeretnők behelyettesíteni -Vozári Dezsőével, s parafrázisként ismételni az iménti mondatok egy részét: "adassék tisztelet a költőnek! Adassék tisztelet Vozári Dezsőnek!"

Jegyzetek

1. *Fábry Zoltán összegyűjtött írásai. 4. köt. 1983. 159. és 170-175. - Fábry Zoltán egész életében érzékeny figyelemmel kísérte a líra útját; ez a líra-érzékenység igazolható volt egykor is, visszamutatón ma is.* 2. *Fábry Zoltán összegyűjtött írásai. 7. köt. 1988. 285-286.* 3. *Ld. Forbáth Imre összegyűjtött írásai. 1. köt. 1989. 36. és a következő oldalakon.* 4. *Fábry Zoltán összegyűjtött írásai. 7.köt. 95-96., valamint 265.* 5. *Csanda Sándor: Egy csaknem elfelejtett költőnk. Tiszatáj, 1964. 11.sz. Uő.: Első nemzedék.1968.* 6. *Turczel Lajos: Két kor mezsgyéjén. 1967.*